

INTERVENTION BY INVITATION AND IT'S REVEALED DISCUSSION AREAS IN TERMS OF INTERNATIONAL LAW

Fatma TAŞDEMİR*

Abstract

In the 77 year-period from the adoption of the UN Charter on June 24, 1945 to the present day, in state practices very important developments have been experienced in the field of the law of the use of force (jus ad bellum). The collective security system which is regulated in the chapter seven is rarely worked, the prohibition on the use of force which is regulated in the article 2(4) was violated very often and the right of self-defence which is regulated in article 51 has been interpreted quite broadly. These developments have also led to significant debates in the doctrine. Today these discussions the doctrine of “military intervention by invitation or consent” has been added. In practice, states more frequent rely on the doctrine of military intervention by invitation. These practices, on the one hand reshape the doctrine itself, on the other hand, they have different effects on the principle of negative equality, the principle of de facto effectiveness, the right of internal self-determination, the prohibition of interference in internal affairs and the principle of non-intervention. This situation

* Prof Dr, Ankara Hacıbayram Veli University, İİBF, International Relations Department, fatma.tasdemir@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1937-4155>

Doi: 10.51655/ejl.2023.14 Received: 17.7.2022

Accepted: 14.09.2022

initiates new discussions and inflames new problems in international law. It will be useful and necessary to address these debates and problems, which is initiated by the doctrine of “military intervention by invitation in the field of the law of the use of force.

Key Words : Intervantion by invitation, negative equality principle, democratic legitimacy effective control , internal self-determination

DAVET İLE MÜDAHALE ve ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDA ORTAYA ÇIKARDIĞI TARTIŞMA ALANLARI

Öz

24 Haziran 1945’de BM Anlaşması’nın kabul edilmesinden günümüze kadarki 77 yıllık süreçte kuvvet kullanma hukuku (jus ad bellum) alanındaki devlet uygulamalarında çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. BM Andlaşması VII. Bölümde düzenlenen kolektif güvenlik sistemi nadiren çalışmış, madde 2(4)’de düzenlenen kuvvet kullanma yasağı çok sık ihlal edilmiş ve md. 51’de düzenlenen meşru müdafaa hakkı oldukça geniş şekilde yorumlanmıştır. Bu gelişmeler doktrinde de önemli tartışmalara yol açmıştır. Günümüzde bu tartışmalara “davet ya da rıza ile askeri müdahale” doktrini de eklenmiştir. Devletler artık uygulamada daha sık davet ile askeri müdahale doktrinine başvurmaktadır. Bu uygulamalar, bir yandan doktrin kendisini yeniden şekillenmektedir. Öte yandan negatif eşitlik ilkesi, fiili etkinlik ilkesi, iç savaşta içsel self-determinasyon hakkı, iç

işlerine karışma yasağı ve müdahale etmeme ilkesi üzerinde farklı etkiler doğurmaktadır. Bu durum uluslararası hukukta yeni tartışmaları başlatmakta ve problemleri alevlendirmektedir. Davet ile müdahale doktrininin kuvvet kullanma hukuku alanında başlattığı bu tartışma ve sorunların ele alınması gerekli ve faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler : Davet ile müdahale, negatif eşitlik ilkesi, demokratik meşruiyet, etkin denetim, içsel self-determinasyon.

GİRİŞ

24 Haziran 1945’de BM Anlaşması’nın kabul edilmesinden günümüze kadarki 77 yıllık süreçte uluslararası hukukun bir çok alanında olduğu gibi kuvvet kullanma hukuku (*jus ad bellum*) alanında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Şimdiye kadar gerek BM Andlaşması VII. Bölüm’de düzenlenen kolektif güvenlik sistemi hususunda, gerekse BM Andlaşması md. 2/4’te düzenlenen kuvvet kullanma yasağı ve bu yasağın tek istisnası olan md. 51’deki meşru müdafaa hakkı konusunda çok şey yazıldı, tartışıldı ve halen de tartışılmaya devam etmektedir. Doktrinde ve devlet uygulamalarında artan şekilde BM Andlaşmasında öngörülme-yen yeni istisnalar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda insani müdahale, koruma sorumluluğu, vatandaşları dışarıda korumak için müdahale, terörizmle mücadele gibi doktrinler ileri sürülmüştür. Bu doktrinlerin yanı sıra günümüzde “davet/rıza ile askeri müdahale” doktrini de oldukça revaçtadır. Nitekim davet ya da rıza argümanı ile 1946-2009 arası dönemde onlarca iç silahlı çatışmaya ya hükümet ya da muhalif güçler adına askeri dış müdahalelerde bulunulmuştur.¹ Yakın dönemde Fransa 2013’te Mali müdahalesini, ABD 2001’den bu yana Pakistan, Afganistan, Somali ve Yemen’deki drone saldırılarını ve 2014’te Irak ve Suriye’deki DEAŞ’a yönelik müdahalelerini, 2013’te Uganda Güney Sudan’a müdahalesini, 2017’de ECOWAS Gambia’ya müdahalesini, 2015’te Suudi-Arabistan liderliğindeki koalisyon devletleri Yemen müdahalesini, 2014’te Rusya Suriye’de DEAŞ’a

¹ Lieblic, Eliav. (2011). “Intervention And Consent: Consensual Forcible Interventions In Internal Armed Conflicts As International Agreements”, *Boston University International Law Journal*, 29, s. 339.

yönelik müdahalesini, 2014’te Kırım müdahalesini, 2022’de Kazakistan’a yönelik müdahalesini ve son olarak 24 Şubat 2022’de Ukrayna’ya karşı başlattığı askeri işgal girişimini davet /rıza ile askeri müdahale doktrini esasında meşrulaştırmıştır. Söz konusu doktrinin giderek daha sık kullanılıyor olması, devlet uygulamaları sırasında doktrinin kriterlerinin farklı şekillerde uygulanması ve yorumlanması ve bu farklılıkların uluslararası hukukun diğer normları üzerindeki etkileri davet/rıza ile askeri müdahale doktrinini daha yakından incelemeyi gerektirmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın temel amacı davet/rıza ile askeri müdahale doktrininin devlet uygulamaları ile nasıl yeniden şekillendiğini ve bu şekillenme sürecinde doktrinin uluslararası hukukun diğer ilkeleri üzerinde ne gibi etkilere yol açtığını tespit etmektir. Bu bağlamda bu makalenin temel araştırma soruları şunlardır: Davet/rıza ile askeri müdahale doktrini nedir? Davet/rıza ile askeri müdahale doktrinin koşulları nelerdir? Yabancı askeri müdahale davetini yapmaya kim yetkilidir? Bu daveti yalnızca ilgili devletin kurulu hükümeti mi yapabilir? Yoksa muhalif güçler de belli şartlar altında davette bulunmaya yetkili midir? Yabancı askeri müdahale davetini yapan hükümet ise bu hükümetin taşıması gereken özellikler var mıdır? Örneğin yardım talebinde bulunan hükümetin demokratik meşruiyete sahip olması gerekli midir? Yardım talebinde bulunan hükümet ülkede etkin denetime sahip olmalı mıdır? Ülkedeki muhasamat tam ölçekli bir “iç savaş” (civil war) eşliğine ulaşırsa davet ile askeri müdahale doktrinine izin verilir mi, meşru olur mu? Davet ile müdahale halkın self-determinasyon hakkı ile bağdaşır mı?

1) DAVET İLE MÜDAHALENİN KOŞULLARI ve ULUSLARARASI HUKUK

Uluslararası hukukun en iyi bilinen prensiplerinden bir tanesi bir başka devletin iç işlerine karışma yasağıdır. BM Genel Kurulu'nun 1965 tarihli Devletlerin İç İşlerine Müdahalenin Kabul Edilemezliği ve Egemenlik ve Bağımsızlıklarının Korunması Konusundaki Bildirisi, “*Bir devlet bir başka devletin iç ve dış işlerine her ne sebeple olursa olsun doğrudan veyahut dolaylı olarak müdahale etme hakkına sahip değildir*” demektedir.² Benzer hükümler Genel Kurul'un 1970 tarihli Dostça İlişkiler Bildirisi³ ve 1981 tarihli Devletlerin İç İşlerine Müdahalenin Kabul Edilemezliğine İlişkin Bildirisinde⁴ de bulunmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı (UAD) 1986 tarihli *Nikaragua Davasındaki*⁵ kararında da bu konuya dikkat çekmektedir. Bununla birlikte genel kabul görmüş iç işlerine karışma yasağına rağmen günümüzde devletlerin davet üzerine yaptığı askeri müdahaleler gerekli koşulları yerine getirirse uluslararası hukuk açısından meşruluk kazanmakta ve uluslararası toplum tarafından kınanmamaktadır. Bu nedenle davet ile müdahalenin koşullarının neler

² U.N. General Assembly, Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of their Independence and Sovereignty, 21 December 1965, A/RES/2131 (XX).

³ U.N. General Assembly, Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-Operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations, 24 October 1970, A/RES/2625(XXV).

⁴ U.N. General Assembly, Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States, 9 December 1981, A/RES/36/103.

⁵ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (1986) 1.C.J. 14, para. 205, <https://www.icj-cij.org/en/case/70/judgments>, (Erişim: 15.12. 2022)

olduğu ve somut örnek olaylarda bu koşulların sağlanıp sağlanmadığının tespit edilmesi önem taşımaktadır.

1.1. Rıza ve Kuvvet Kullanma

Davet ile mşdahale, bir hşkşmetin kendi ũlke sınırları içinde gerçekleşen i silahlı çatışmaya bir başka devletten askeri mşdahalede bulunmasını talep etmesi, buna rıza gşstermesi şeklinde tanımlanabilir.⁶ Oldukça prestijli bir kurum olan Uluslararası Hukuk Enstitşsş davet/istek ũzerine yardımı madde 1 (a)'da şu şekilde tanımlamıştır: “*bir devletin talebi ũzerine, bir başka devlet tarafından, talepte bulunan devlete askeri gş gşndererek doğrudan askeri yardımda bulunmaktır*”. Madde 1(b)'de ise “*istek*”, “*talep eden devletin arzusunu serbestçe yansıtan ve onun askeri yardımın koşullarına ve tşrlerine rızası demektir*”.⁷

Davet ile mşdahalenin en önemli koşullarından bir tanesi rızanın varlığıdır. Rıza her devletin doğal bir hakkı olarak egemenliğinin bir cephesi olarak gşrşlmektedir.⁸ Bir devletin kendi ũlkesinde kuvvet kullanılmasına rıza gşstermesi BM Andlaşması md. 2(4)'de dşzenlenen kuvvet kullanma yasağının ihlali olarak gşrşlmemektedir. Rıza, askeri mşdahale için meşru bir dayanak olarak

⁶ Albayrak, Gşkhan ve Adem Özer. (2018). “Davet ile Mşdahalenin Geçerliliği Açısından Afrika Kıtasındaki İki Zıt Örnek: Mali ve Gambiya”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (26), s. 308.

⁷ Hafner, M. Gerhard, “Present Problems of the Use of Force in International Law. Sub-Group C Military Assistance on Request”, Institut de Droit International, Session of Rhodes (Greece), 10.th Commission, Plenary, 8 September 2011 (Nov. 2, 2019), https://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/2011_rhodes_10_C_en.pdf, (Erişim: 10.01.2022).

⁸ Perisic, Petra. (2019). “Intervention by Invitation When Can Consent from Host State Justify Foreign Military Intervention”, *Russian Law Journal*, 7(4), s. 9.

görülmektedir. Rızanın geçerli olabilmesi için kendi içinde bazı önemli özellikleri taşıması gereklidir.

Teoride rıza “*ad hoc*” şekilde olabileceği gibi anlaşmaya dayalı bir rıza da olabilir. *Ad hoc* rıza, özel koşullar oluştuğunda olay bazlı verilen ve askeri müdahale için en yaygın dayanak teşkil eden türdür. Anlaşmaya dayalı rıza ise müdahale için koşullar henüz oluşmadan önce verilen bir rızadır. Böyle bir rızanın kapsamı, özel anlaşmanın koşullarına bağlıdır. Her hâlükârda askeri müdahale sonrası (*ex post facto*) rıza geçerli sayılmamaktadır. Uluslararası toplum geriye dönük rızayı meşru bulmamaktadır. Bu bağlamda örneğin SSCB'nin 1956'da Macaristan'a ve 1979'da Afganistan'a müdahalesi, 1978'de Vietnam'ın, Pol Pot rejimini ve Kızıl Kmer'i (Khmer Rouge) ortadan kaldırmak için Kamboçya'ya müdahalesi ve Kamboçya'daki devam eden varlığı, 1998'de Uganda'nın Kongo'ya yönelik askeri müdahalesinde “anlaşmaya dayalı rıza” argümanı, müdahale için geçerli bir meşrulaştırma olarak görülmemiştir.⁹ Anlaşmaya dayalı rıza durumunda en büyük tehlike yapılan anlaşmaya göre bulunması gereken askeri kuvvetlerin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesidir. BM Genel Kurulu böylesi bir senaryoyu “saldırı” olarak saymıştır. Genel Kurul'un 1974 tarihli 3314 sayılı Saldırının Tanımına ilişkin Kararının 3 (e) maddesinde “*Bir Devletin başka bir Devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerinin*

⁹ Perisic, Petra. (2019). s.12.

varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi” saldırı örnekleri arasında düzenlenmiştir.¹⁰ 2005 *Silahlı Faaliyetler Davasında*¹¹ UAD Uganda birliklerinin Kongo topraklarındaki askeri varlığına ilişkin olarak, Kongo’nun rızasının Ağustos 1998 sonlarında geri çekildiğini tespit etmiştir. Uganda’nın Kongo’ya yönelik askeri müdahalesi kuvvet kullanma yasağının ve müdahale etmeme ilkesinin ihlali olarak değerlendirilmiştir.¹² Bu nedenle anlaşmaya dayalı rıza gelecekteki herhangi müdahale için ucu açık bir yetkilendirme değildir. Geçerliliği anlaşmada belirtilen koşullar ışığında “dar” bir şekilde yorumlanmalıdır.¹³

Rıza “açıkça” ya da “zımni” olarak belirtilebilir ancak rızanın olduğu varsayılmaz.¹⁴ Aleni rıza son dönemdeki devlet uygulamalarında (2011 Bahreyn, 2015 Yemen, 2014 Irak gibi) oldukça yaygın olmasına karşın geçerli rıza için aleniliği bir koşul olarak elzem gören bir uluslararası hukuk kuralı yoktur. Rızanın açıkça ve aleni olarak verilmesi elbette zımni rızaya tercih edilebilir zira farklı yorumları ve suiistimalleri ortadan kaldırır.¹⁵

Müdahaleye verilen rıza hata, aldatma, hile ya da kuvvet kullanma gibi yollarla sakatlanmamış olmalıdır. Sakatlanmamış irade, rıza ile ifade edilen devletin isteğinin doğru olduğunu ve devletin özgün

¹⁰ Definition of Aggression, Annex to G.A. Res 3314 (XXIX), (Dec.14, 1974), art. 3, <https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html256EF4006EBB2A>, (Erişim: 15.06.2022).

¹¹ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda) <https://www.icj-cij.org/en/case/116>, (Erişim: 15.06.2022).

¹² Perisic, Petra. (2019). s. 13-14.

¹³ Perisic, Petra. (2019). s. 10.

¹⁴ Perisic, Petra. (2019). s. 11- 12.

¹⁵ Perisic, Petra. (2019). s. 14.

niyetinin ifadesini yansıtmayı garantiler.¹⁶ Bu nedenle 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 51. ve 52. maddelerinde yer alan iradeyi sakatlayan nedenler varsa söz konusu anlaşma bakımından göreceli veya mutlak butlan söz konusu olur. Nitekim SSCB'nin 1968'de Çekoslovakya'ya askeri müdahalesi Moskova'nın Varşova Paktı ülkeleri üzerindeki ağır baskısı nedeniyle bu esasta eleştirilmiştir.

Geçerli rızanın ön koşullarından bir başkası da rızanın “yetkili otorite” tarafından verilmesidir. Bu koşul oldukça tartışmalı konuları içinde barındırmaktadır. Temel tartışma noktalarından bir tanesi daveti yapmaya kimin yetkili olduğudur. Davetle/rıza ile askeri müdahale davetini yapmaya sadece kurulu hükümet mi yetkilidir? Yoksa muhalif taraf/ taraflar da davetle/rıza ile askeri müdahale talebinde bulunabilirler mi? Klasik hukuka göre davetle/rıza ile askeri müdahaleye genellikle kurulu hükümet lehine izin verildiği, muhalif taraf lehine ise yasaklandığı kabul edilmektedir. Nitekim muhalif kesime yardım yapılmasını yasaklayan ve yukarıda belirtilen çok sayıda uluslararası belge¹⁷ bu görüşü destekler niteliktedir. Üstelik daha yakın dönemlerde UAD'da *Silahlı Faaliyetler* Davasında müdahalenin hükümetin talebi üzerine izin verilir olacağı görüşünü teyit etmiştir.¹⁸ Bu görüşü doğru kabul edersek müdahaleye rıza verecek hükümetin uygulamada

¹⁶ Perisic, Petra. (2019). s. 15-16.

¹⁷ Bkz., Dipnot 2, 3, 4.

¹⁸ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), parag. 42-53.

taşınması gereken özel nitelikleri konusunda yanıtlanması gereken önemli sorular vardır.¹⁹

1.2. Hükümetin Meşruluğu Sorunsalı

Bir hükümet adına dış müdahaleyi kim, hangi otorite davet edebilir? Geçerli rızanın ön koşullarından bir tanesi rızanın “yetkili otorite” tarafından verilmesidir. Bu çerçevede yalnızca en üst otoriteler tarafından geçerli bir rıza verilebileceği kabul edilmektedir. Devletin en üst otoriteleri ise 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 7 (2) (a) çerçevesinde bir sözleşmenin yapılmasıyla alakalı tüm eylemlerde hiçbir yetki belgesine ihtiyaç duymayan ve devleti temsil yetkisine sahip olan Başkan, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanıdır. Bu kural yabancı askeri müdahale bakımından da benzetme yoluyla uygulanabilir.²⁰ Dolayısıyla yerel otoritelerin, diplomatik yetkililerin, askeri ve istihbarat yetkililerinin davet yetkisi yoktur.²¹ Uygulamada, Başkan Kabila Uganda birliklerinin Kongo’da bulunması için rıza vermiştir; DEAŞ’a karşı mücadele için Irak Dışişleri Bakanı

¹⁹ U.N. General Assembly, Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of their Independence and Sovereignty, 21 December 1965, A/RES/2131 (XX); U.N. General Assembly, Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-Operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations, 24 October 1970, A/RES/2625(XXV), parag. 42-53.

²⁰ Committee on the Use of Force, International Law Association, Final Report on Aggression and the Use of Force, Sydney Conference (2018), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20531702.2019.1596468>, (Erişim: 02.04.2022).

²¹ Committee on the Use of Force, International Law Association, Final Report on Aggression and the Use of Force, Sydney Conference (2018), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20531702.2019.1596468>, (Erişim: 02.04.2022).

istekte bulunmuştur; Mali'de geçici hükümetin Başbakanı Taore Fransız müdahalesini talep etmiştir. Yemen'de devlet başkanı Hadi'nin isteği karşılık bulmuştur. Rusya, 2015'de DEAŞ gibi devlet dışı silahlı aktörlere karşı mücadelesinde Esad rejiminin askeri ve finansal destek istemesi üzerine Suriye'ye askeri müdahalede bulunmuştur. Kurulu hükümet lehine yapılan Rus müdahalesi Suriye'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterdiği için meşru görülmüştür.²² Ocak 2022'de Kazakistan'da petrol fiyatlarının fahiş oranda artması neticesinde başlayan sivil itaatsizlik eylemlerinin kısa bir sürede protestocular ve güvenlik görevlileri arasında şiddetli çatışmalara dönüşmesi üzerine Kazakistan devlet başkanı Tokayev, yerli ve yabancı teröristlerle mücadele etmek için Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nden (CSTO)²³ yardım talep etmiştir. Bunun üzerine Rusya liderliğindeki CSTO 6 Ocak 2022'de Kazakistan'a bir barış gücü göndermiş ve barış gücünün misyonu 13 Ocak 2022'de tamamlanmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, Rusya 2008'de Gürcistan ve 2014'de Ukrayna'dan farklı olarak Kazakistan'a Batı taraftarı hükümetleri devirmek için değil, Rusya taraftarı bir hükümeti desteklemek için müdahale etmiştir.²⁴

²² Lutta, Joseph. (2018). "How Russian Intervention In Syria Redefined The Right To Protect In Armed Conflict", *Russian Law Journal*, 6(2), s. 25-26.

²³ CSTO Sovyet sonrası dönemde kurulan Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın üye olduğu bir kolektif güvenlik örgütüdür. Bkz., Hasar, Seyfullah, "Kazakhstan: Another Intervention by invitation that played out as expected", <https://opiniojuris.org/2022/02/07/kazakhstan-another-intervention-by-invitation-that-played-out-as-expected/>, (Erişim: 30.03.2022).

²⁴ Chausovsky, Eugene. "Why Russia Sent Troops into Kazakhstan", <https://foreignpolicy.com/2022/01/07/kazakhstan-russia-troops-csto/>, (Erişim: 30.03.2022).

Öte yandan Grenada’da, Grenada Genel Valisi askeri müdahale için davette bulunacak meşru otorite olarak görülmediği için askeri müdahale gayri meşru olarak değerlendirilmiştir.²⁵ 2014’de uluslararası toplum yönetimden uzaklaştırılan ve ülkeyi terk eden Yanukoviç’in yabancı askeri müdahaleye rıza verecek meşru otorite olmadığını kabul etmiştir. Rusya da Yanukoviç rejimini yeniden tesis etmek yerine Kırım’ın Ukrayna’dan koparılmasını desteklemiştir.²⁶ Rusya son olarak Şubat 2022’de Ukrayna’nın işgalini meşrulaştırmak için Ukrayna’nın doğusundaki ayrılıkçı Donetsk Halk Cumhuriyeti ile Luhansk Halk Cumhuriyeti yönetimlerinin askeri müdahale davetine icap ettiğini ileri sürmüştür. Rusya, 21 Şubat 2022’de bir başkanlık kararnamesi ile Donbas bölgesindeki ayrılıkçı iki birimi Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Luhansk Halk Cumhuriyeti olarak bağımsız ve egemen devletler olarak tanımıştır.²⁷ Bu yapılar Rusya ile dostluk ve karşılıklı yardım anlaşmaları imzalamışlar ve Rusya’dan “yardım” talebinde bulunmuşlardır.²⁸ Rusya tarafından 2014’te Kırım’da uygulanan taktiğin bir benzeri bu sefer Donbas bölgesinde uygulanmış ve yeni doğan Donetsk ve Luhansk devletlerinin Rusya’dan yardım talebi Rusya’nın “kolektif meşru müdafaa hakkı” iddiasına da dayanak teşkil etmiştir.²⁹ Bu son örnek olayda rıza Ukrayna’nın “meşru” merkezi

²⁵ Perisic, Petra. (2019). s. 18.

²⁶ Mastroianni, Marissa. (2016). “Russia Running Rogue: How the Legal Justifications for Russian Intervention in Georgia and Ukraine Relate to the U.N. Legal Order”, *Seton Hall Law Review*, 46(2), s. 650-651.

²⁷ Presidential Decree of the Russian Federation, No: 71, 21 Şubat 2022, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=137839>, (Erişim: 22.11.2022).

²⁸ Green, James A., Christian Henderson ve Tom Ruys. (2022). “Russia Attack on Ukraine and the Jus Ad Bellum”, *Journal on the Use of Force and International Law*, 9 (1), s. 17-18.

²⁹ Green, James A., Christian Henderson ve Tom Ruys. (2022), s. 18-19.

hükümeti tarafından verilmemiştir. Ukrayna'nın meşru hükümeti Rusya'dan herhangi bir askeri yardım isteğinde bulunmamıştır. Rıza, işgal girişimi öncesi birkaç günlük dönemde Rusya'nın yarattığı “*de facto* ayrılıkçı birim” olarak nitelendirilebilir olan Donetsk Halk Cumhuriyeti ile Luhansk Halk Cumhuriyeti tarafından verilmiştir.³⁰ Söz konusu *de facto* ayrılıkçı birimler yalnızca Rusya tarafından egemen ve bağımsız devletler olarak tanınmış olup bu yapılar uluslararası toplumun geneli tarafından yaygın tanıma elde edememiştir. Üstelik devlet olmayan birimlerin erkenden tanınmasını uluslararası toplumun geneli kınamış ve söz konusu *de facto* ayrılıkçı yapıların davetini uluslararası hukuk açısından meşru görmemiştir.³¹

Bu başlık altındaki ikinci önemli soru rızayı veren hükümet “demokratik meşruluk” kriterini yerine getirmeli midir? Klasik uluslararası hukuk çerçevesinde hükümetlerin tanınmasında geleneksel temel kriterler “etkin kontrol” ilkesi (*ut res magis valeat quantpereat*) ve “önemli ölçüde temsililik” ilkesi olmuştur. Önemli ölçüde etkin ve temsili olan hükümet “kurulu hükümet” olma şartını sağlamış ve yabancı devletlerin tanıyıp tanımamasına bakmaksızın uluslararası hukuk açısından meşru görülmüştür. Bu noktada temsil açısından

³⁰ Gill, T.D. (2022). “The Jus ad Bellum and Russia’s “Special Military Operation” in Ukraine”, *Journal of International Peacekeeping*, 25, s. 125.

³¹ 25 Şubat 2022’de BM Güvenlik Konseyi Rusya’nın Ukrayna’yı işgalini kınayan ve Ukrayna’dan derhal çekilmesini talep eden bir karar tasarısını geçirmek istemiş ancak 11 devletin lehte, Çin, Hindistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’nin çekimser kaldığı oylamada Rusya’nın vetosu nedeni ile bu mümkün olmamıştır. Bkz., “Russia Blocks Security Council Action on Ukraine”, <https://news.un.org/en/story/2022/02/1112802>, (Erişim: 18.03.2022). Buna mukabil 2 Mart 2022’de BM Genel Kurulu Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik askeri saldırısını kınayan bir karar tasarısını 5’e karşı 141 oyla kabul etmiştir. Bkz., “General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine”, <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>, (Erişim: 18.03.2022).

“yönetilenlerin rızası” demokratik yollarla elde edilmek zorunda değildir ve hatta bu itaat yoluyla zımni rıza şeklinde olabilir.³² Etkin kontrolün ise mutlak olması gerekli değildir, ülkede minimum düzeyde etkin kontrol yeterlidir. Demokratik meşruluk kriterinin ise önemli bir rolü yoktur.³³ Günümüzde doktrine baktığımızda ise geleneksel hukuktan farklı olarak hükümetlerin tanınması konusunda “etkin kontrol ilkesi” artık istisnaları olmayan, mutlak bir ilke olarak görülmemektedir.³⁴ Öte yandan demokratik yönetim (democratic governance) ilkesi yükselen yeni bir “değer” olarak değerlendirilmektedir.³⁵ Yerleşik hukuk kurallarına ters düşen devlet uygulamalarına baktığımızda 1991’de Haiti’de demokratik şekilde seçilen Aristide ülkesinde etkin kontrole sahip olmamasına rağmen BM Güvenlik Konseyi kendisini Haiti’nin meşru temsilcisi olarak tanımaya devam etmiştir. Benzer şekilde 1997’de Sierra Leone’de demokratik yollarla seçilen Başkan Kabbah’ın sürgünde olduğu dönemdeki müdahale çağrısına ECOWAS icap etmiş ve kendisinin başkanlığını yeniden tesis etmiştir. ECOWAS’ın bir başka müdahalesi 2010’da Fildişi Sahili’ne (Cote d’Ivoire) olmuştur. Kasım 2010’da Fildişi Sahili’nde yapılan seçimlerde Başkan Gbagbo seçimleri kaybetmiş olmasına rağmen yerini yeni seçilen Quattara’ya bırakmak istememiştir. Quattara’nın ülkenin demokratik olarak seçilen başkanı

³² Bultrini, Antonio. (2018). “Reappraising the Approach of International Law to Civil Wars: Aid to Legitimate Governments or Insurgents and Conflict Minimization”, *Canadian Yearbook of International Law*, 56, s.150.

³³ Peterson, M. J. (2020). “Recognition of Governments”, *Independencia* (içinde), Routledge Handbook of State Recognition (Eds.) Gezim Visoka, John Doyle ve Edward Newman, Routledge, London, New York, s. 208.

³⁴ Peterson, M. J. (2020). s. 209.

³⁵ Perisic, Petra. (2019). s. 19.

olarak tanınmasında Quattara güçlerinin etkin kontrolü değil seçim galibiyeti rol oynamıştır. Yine ECOWAS 2017’de Gambiya’da Eski Başkan Jammeh’in yeni seçilen Adama Barrow’a iktidarı teslim etmeyi reddetmesi üzerine Senegal liderliğindeki ECOWAS güçleri Gambiya’ya askeri bir müdahale gerçekleştirmiştir.³⁶ ECOWAS daveti ülkede fiili etkinliği olmayan, sürgünde bir hükümetten almıştır. Zira Barrow, etkin denetim sağlayan bir hükümete başkanlık yapmamış ve ülkede meydana gelen kriz ve iç istikrarsızlıklar nedeniyle Senegal’e gitmek zorunda kalmıştır.³⁷ Yine 2011 yılı Libya’da önemli politik değişimlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Libya, Muammer Kaddafi taraftarları ile Kaddafi’yi devirmek isteyen muhalif güçler arasında cereyan eden bir iç savaşın pençesine düşmüştür.³⁸ 27 Temmuz 2011 tarihinde Kaddafi hükümeti ile silahlı çatışmaya giren Libya “Ulusal Geçiş Konseyi’nin” (NTC) Libya’daki tek hükümet otoritesi olarak tanınmasında etkin kontrolden ziyade adalet, barış ve istikrar düşünceleri rol oynamıştır.³⁹ 2014 ortalarında Libya’da yeniden bir iç savaş nüksetmiştir. Aralık 2015’de “Libya Siyasi Anlaşması” imzalandıktan sonra iç savaş 30 Mart 2016 tarihinde BM aracılığı ile kurulan ve uluslararası açıdan meşru görülen Libya “Ulusal Mutabakat Hükümeti” (Government of National Accord- (GNA)) ile onun yetkisini tanımayan Temsilciler Meclisi (HoR) arasında devam etmiştir.

³⁶ Albayrak, Gökhan ve Adem Özer. (2018). s. 317; Perisic, Petra. (2019). s.20.

³⁷ Albayrak, Gökhan ve Adem Özer. (2018). s. 318-319.

³⁸ Droz-Vincent, Philippe. (2018). “Competitive Statehood in Libya: Governing Differently a Specific Setting or Deconstructing its Weak Sovereign State with a Fateful Drift Toward Chaos? ”, *Small Wars & Insurgencies*, 29 (3), s. 435.

³⁹ Van Essen, Jonte. (2012). “De Facto Regimes in International Law”, *Merkourios-Utrecht J. Int’l & Eur. L.*, 31, s. 48-49.

2015’de Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi (HoR) Libya’nın *de jure* hükümeti olarak tanınırken aynı dönemde Trablus merkezli Genel Ulusal Kongre (GNC) ise bir *de facto* hükümet olarak muamele görmüştür. Görüldüğü gibi aynı dönemde Libya’da bir tanesi *de jure* diğeri *de facto* olmak üzere iki hükümet varlık göstermiştir. Rusya, Mısır ve BAE gibi ülkeler Temsilciler Meclisi (HoR) ve onun desteklediği Halife Hafter’e para, asker, silah vb. destekler verirken, BM’nin tanıdığı “Ulusal Mutabakat Hükümeti” (GNA) ise Türkiye, Sudan, Katar tarafından desteklenmiştir. 2016’dan bu yana BM tarafından meşru hükümet olarak tanınan “Ulusal Mutabakat Hükümeti” (GNA) BM’nin tanınması ile dışsal etkinliğini kazanmış ve bu tanıma “kurucu” bir işleve sahip olmuştur. Eylül 2020 itibari ile Ulusal Mutabakat Hükümeti (GNA) Libya’da toprak ele geçirerek içsel etkinliğini her geçen gün daha da arttırmıştır. 21 Ağustos 2020’de Libya Başbakanı Fayiz es-Sarrac ve Temsilciler Meclisi Başkanı Akile Salih arasında ateşkes ilan edilmiştir. Temsilciler Meclis’inin (HoR) desteklediği Halife Hafter ise görevinden istifa etmiştir.⁴⁰ Ardından Cenevre’de gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde Abdülhamit Dıbeybe başkanlığında geçici bir hükümet kurulmuş ve 24 Aralık 2021’de genel seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak Ulusal Birlik Hükümetinin Başbakanı Dıbeybe ile Temsilciler Meclisi başkanı Fethi Başağa arasında yaşanan gerilim nedeni ile Libya’nın seçimlere gitmesi mümkün olmamıştır. Libya’daki hükümet krizi halen

40 Taşdemir, Fatma. (2020). “Uluslararası Hukuk Açısından 2011 Sonrası Dönemde Libya’da *De Facto* Rejim ve Yeni Hükümetin Tanınması Sorunu”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 8(6), s. 396-397.

çözülemediği. ⁴¹ Bu örnek olayda da BM'nin hükümetlerin tanınmasında içsel fiili etkinlik olmamasına rağmen dışsal fiili etkinliği yeterli bulunduğu görülmektedir. 2014'deki Ukrayna örneğinde yönetimden uzaklaştırılan ve ülkeyi terk eden Yanukoviç'in ülkede etkin denetimi kaybettiği için yabancı askeri müdahaleye rıza verme yetkisinin olmadığı kabul edilmiştir. Yanukoviç'ten farklı olarak Yemen'in Devlet Başkanı Hadi Yemen'deki etkin denetimini yitirmiş olmasına karşın, müdahale çağrısı karşılık bulmuştur. Suudi-Arabistan öncülüğündeki koalisyon güçleri 26 Mart 2015 tarihinde Yemen'e "Kararlı Fırtına Operasyonu" adı verilen bir askeri hava operasyonu ve deniz ablukası başlatmıştır. BM Güvenlik Konseyi 2216 sayılı kararın önsözünde Devlet Başkan Hadi'nin meşruluğunu desteklediğini yeniden teyit etmiş ve "*tüm taraflara ve üye devletlere Yemen Devlet Başkanının meşruluğunu sarsacak herhangi eylemde bulunmaktan kaçınma*" çağrısı yapmıştır. Bu nedenle Yemen'de etkin denetimini kaybetmesine karşın Hadi'nin verdiği rıza geçerli sayılmıştır. ⁴² Hükümetin meşruluğu ve dolayısıyla davet ile müdahalenin uygunluğu meselesi Suriye olayında da gündeme gelmiştir. 2015'de Beşar Esad Rusya'nın müdahalesini talep ettiğinde, Esad'ın halk desteğini ve dolayısıyla meşruluğunu kaybettiği için davetle müdahale etme yetkisine sahip olmadığı dillendirilmiştir. Diğer yandan Suriye Muhalif

⁴¹ "Libya'daki Kriz İki Hükümet ile Derinleşiyor", <https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyadaki-kriz-iki-hukumet-ile-derinlesiyor-664583.html>, (Erişim: 16.06.2022).

⁴² Ferro, Luca ve Tom Ruys. (2018). "The Saudi-led Military Intervention in Yemen's Civil War-2015", *The Use of Force in International Law: A Case-Based Approach (içinde)*, (Eds). Tom Ruys, Olivier Corten ve Alexandra Hofer, Oxford University Press, s. 902, 909-910.

ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonuna (SMDK) BM Güvenlik Konseyi'nin üç daimi üyesi ABD, İngiltere ve Fransa dahil çok sayıda devlet tarafından “halkın meşru temsilcisi” statüsü tanınmıştır. Kimi akademisyene göre bu eylem politik bir eylem olup hukuki tanımadan farklı bir durumdur.⁴³ Bu görüş kabul edilirse, böyle bir siyasi tanıma Esad hükümetinin meşruluğunu riske atmayacaktır.⁴⁴ Üstelik Esad hükümeti günümüzde Suriye'de başkent dahil olmak üzere ülkenin büyük bir kısmında etkin kontrolünü yeniden sağlamıştır. Güncel bir başka gelişme de 2019'da Venezüella'da olmuştur. 2018'de yeniden seçilen Maduro karşısında seçimlerin geçersiz olduğunu ileri sürerek 23 Ocak 2019'da kendisini “geçici başkan” ilan eden muhalif siyasetçi Juan Guaido'nun Maduro'ya karşı sürdürdüğü mücadele de dikkate değerdir. ABD başta olmak üzere Kanada, Brezilya, Paraguay, Peru, Şili ve Arjantin Guaido'nun geçici devlet başkanlığını tanıdıklarını ilan etmiştir.⁴⁵ Rusya ve Çin ise bu tanımaya karşı çıkarak ABD'yi bir başka devletin iç işlerine karışmakla itham etmiştir. Bolivya, Meksika, Türkiye gibi kimi devletler de Maduro'ya desteğini ifade etmiştir.⁴⁶

Sonuç olarak günümüzde hükümetlerin tanınması ve davet/rıza ile askeri müdahale talep etmesi konusunda geleneksel hukuktan farklı olarak etkin denetim ilkesi istisnaları olmayan mutlak bir ilke olarak değerlendirilmemektedir. Ancak günümüzde etkinlik ilkesi tamamen

⁴³ Talmon, Stefan. (2013). “Recognition of Opposition Groups as the Legitimate Representative of a People”, *Chinese Journal of International Law*, 12(2), s.219.

⁴⁴ Perisic, Petra. (2019). s. 21.

⁴⁵ “Venezuela'da Maduro'ya meydan okuyan Guaido kimdir?”, <https://www.dw.com/tr/venezuelada-maduroya-meydan-okuyan-guaido-kimdir/a-47205174>, (Erişim: 16.06.2022).

⁴⁶ “Venezuela'da ne oluyor, hangi ülke kimi destekliyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46986493>, (Erişim: 16.06.2022).

önemini yitirmiş de değildir. Davetle askeri müdahalenin meşru görülmesinde seçimle gelsin veya gelmesin uluslararası toplumun meşru olarak tanıdığı hükümetin daveti sorgulanmamaktadır. Bununla birlikte hükümetin meşruluğu açısından demokrasi ve insan hakları sicilinin iyi olması kriterlerinin uluslararası hukukta ek koşul olduğunu ileri sürmek mümkün değildir, bu konular hala çok tartışmalıdır.⁴⁷

2. DAVETLE /RIZAYLA MÜDAHALE ve ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDA ORTAYA ÇIKARDIĞI TARTIŞMA ALANLARI

2.1. İç Savaşlara Davet İle Müdahalede Negatif Eşitlik İlkesinin Çöküşü, Karşı-Terörizm İstisnasının Yükselişi

Bir ülkedeki silahlı çatışmalar iç savaş eşliğine ulaştığında davetle müdahale doktrini geçerli olur mu? Bu soru günümüzde oldukça önem kazanmıştır. Zira klasik düşüncede davet ile askeri müdahale doktrinin meşru olabilmesi için bir ülkedeki silahlı çatışmaların tam ölçekli bir iç savaşa ulaşmaması gereklidir.

Yine iç silahlı çatışmalarda çok sayıda tarafın devletin resmi temsilcisi olduğunu iddia etmesi yaygın bir durumdur. Yarışan hükümetlerin olduğu yerde yetkili otoritenin kim olduğunu tespit etmek önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁸ Bu konuda doktrin, iki ana düşünce okuluna bölünmüştür: Birinci düşünce okulu “hükümet tercih” yaklaşımını savunmaktayken, ikinci düşünce okulu “negatif

⁴⁷ Bultrini, Antonio. (2018). s. 152.

⁴⁸ Peterson, M. J. (2020). s. 209-210; Van Essen, Jonte. (2012). s. 42-44.

eşitlik” doktrinini ya da bir başka söyleyişle “katı çekimserlik” doktrinini savunmaktadır. Birinci düşünce okulunun savunduğu “hükümet tercih” yaklaşımı, geleneksel uluslararası hukuka uymaktadır. İç savaş durumunda askeri yardımın kurulu hükümete sağlanması seçeneğini savunmaktadır.⁴⁹ Ancak devlet uygulamalarına baktığımızda uluslararası nitelikte olmayan bir iç silahlı çatışmaya, bir iç savaşa karışan devletlerin *de jure* hükümet lehine genel bir askeri müdahale hakkının varlığını ileri sürmedikleri gözlemlenmektedir. Bu nedenle hükümet lehine genel bir askeri müdahale hakkının varlığını ortaya koyan bir normdan, örfi kuraldan bahsetmek mümkün değildir. İkinci düşünce okulunun savunduğu “negatif eşitlik” ya da bir başka ifade ile “katı çekimserlik” doktrinine göre ise, davetle müdahalenin meşru olabilmesi için ülkedeki iç karışıklığın tam ölçekli iç savaş (*full-fledged civil war*) eşiğinin altında olması gereklidir. Devlet başarısızlığı ve devletlerin çökmesi durumunda doktrin uygulanmamalıdır.⁵⁰ Bunun nedeni bir iç silahlı çatışma döneminde savaşan taraflardan hiçbirisinin devleti temsil edemeyecek olmalarıdır. Bu nedenle negatif eşitlik doktrinin amacı müdahale etmeme ve self-determinasyon ilkesini güvenceye almaktır.⁵¹ Nitekim Gürcistan’daki Çatışma Konusunda Bağımsız Uluslararası Gözlemci Misyonunun hazırladığı Raporda da bu yeni doktrin savunulmuştur. Rapora göre ister “eski hükümet” lehine

⁴⁹ Ruys, Tom ve Luca Ferro. (2016). “Weathering The Storm: Legality And Legal Implications of The Saudi-Led Military Intervention In Yemen”, *ICLQ*, 65, s. 88.

⁵⁰ Ulfstein, Geir ve Hege Fosund Christiansen. (2013). “The Legality of the NATO Bombing in Libya”, *International and Comparative Law Quarterly*, 62(1), s. 169.

⁵¹ Ruys, Tom ve Luca Ferro. (2016). s. 88; Perisic, Petra. (2019). s. 23.

olsun, isterse “isyancılar” (rebels) lehine olsun iç savaş halinde bir yabancı askeri müdahaleye izin verilemez.⁵²

Belirtmek gerekir ki “negatif eşitlik/katı çekimsellik” doktrini de bazı sorular doğurmaktadır. Sivillere karşı yoğun ve sistematik insan hakları ihlallerinin olduğu, iç silahlı çatışmaların uluslararasılaşarak bölgesel veya uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği hallerde harekete geçmemenin ne denli uygun olacağı gündeme gelmektedir. Bu nedenle kimi akademisyenlere göre “negatif eşitlik/katı çekimsellik” doktrini “koruma sorumluluğu” (R2P) doktrini ile bağdaştırmakta olup, iç savaşlara katı bir müdahale etmeme ilkesinin uygulanması insani açıdan önemli sonuçlar doğurabilir.⁵³

Devlet uygulamalarından hareket ettiğimizde negatif eşitlik/katı çekimsellik ilkesi günümüzde mutlak bir ilke değildir. Zira uluslararası nitelikte olmayan bir iç silahlı çatışma veya bir iç savaş durumunda hem Ortadoğu’da hem Afrika’da bölgesel örgütler tarafından davet ile askeri müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Örneğin ECOWAS 1990’da Liberya’ya, 1997’de Sierra Leone’ye, 2017’de Gambia’ya, askeri müdahalede bulunmuştur.⁵⁴ Afrika Örgütü (AfB) ise 2008’de Komor Adaları’na ve 2011’den beri ise Tanrının Direnişi Ordusu’na (LRA) karşı askeri bir operasyonu onaylamıştır.⁵⁵ Bu örneklerin gösterdiği

⁵² Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. II (September 2009), s. 227. https://www.mpil.de/en/pub/publications/archive/independent_international_fact_cf_m, (Erişim: 16.06.2022).

⁵³ De Wet, Erika. (2017-2018). “Reinterpreting Exceptions to the Use of Force in the Interest of Security: Forcible Intervention by Invitation and the Demise of the Negative Equality Principle”, *AJIL Unbound*, 111, s. 307.

⁵⁴ De Wet, Erika. (2017-2018). s. 307.

⁵⁵ De Wet, Erika. (2017-2018). s. 308.

üzere devlet uygulamalarında iç silahlı çatışmaların zaman zaman tam ölçekli bir iç savaş boyutuna ulaştığı hallerde hükümetin talebi üzerine yabancı askeri müdahaleler gerçekleştirilmiş ve “negatif eşitlik/katı çekimsizlik” ilkesi uygulanmamıştır.

Günümüzde negatif eşitlik/katı çekimsizlik ilkesinin uygulanmamasının perde arkasında “amaç çıkışlı/ amaç esaslı” yaklaşım bulunmaktadır. “Amaç esaslı” yaklaşımda uzlaşmaya dayalı müdahalenin amacı terörizme karşı mücadele ise, ülke dışındaki tehlike altındaki vatandaşları korumaksa, rehinelere kurtarmaksa, önemli altyapıyı korumaksa, uyuşturucu kaçakçılığını ve diğer uluslararası suçların işlenmesini önlemek veya bunlarla mücadelelese, barış güçlerinin konuşlanmamasıysa, meşru hükümetin düzeni ve hukuku yeniden tesis etmesini desteklemekse, self-determinasyon hakkını olumsuz etkilemiyorsa tam ölçekli bir iç savaş durumunda da “davet/rıza ile askeri müdahale doktrini” uygulanabilmektedir.⁵⁶ Mesela Fransa, 2013’deki Serval Operasyonu’nun Mali’deki özgürlük savaşçıları olarak görülen meşru gruplara karşı değil sadece terörist gruplara karşı olduğunu ileri sürmüştür. BM Güvenlik Konseyi Nisan 2013’te operasyon devam ederken aldığı kararda Fransa’nın müdahalesinin meşru olduğunu teyit etmiştir (UNSC/RES/2100/2013).⁵⁷ Yine ABD ve İngiltere’nin IŞİD/DEAŞ ile mücadele amacıyla 2014’te Irak’a yönelik askeri müdahalesinin meşruiyeti de sorgulanmamıştır.⁵⁸ Bununla birlikte “amaç çıkışlı” yaklaşımın da

⁵⁶ Ruys, Tom ve Luca Ferro. (2016). s.89; Perisic, Petra. (2019). s. 25.

⁵⁷ Albayrak, Gökhan ve Adem Özer. (2018). s. 314.

⁵⁸ Taşdemir, Fatma. (2016). “Kuvvet Kullanma Hukuku (*Jus Ad Bellum*) Açısından IŞİD ile Mücadele”, *Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk* (içinde), (Ed. Fatma Taşdemir), Nobel Yayıncılık, Ankara, s. 76-77.

eleştirilecek yönleri vardır. Askeri müdahalenin yukarıda belirtilen amaçlar arasına girip girmediğini tespit etmek zordur. Örneğin terörizmin genel geçer bir tanımı yokken, müdahale terörizmle mücadele amacıyla gerçekleştiriliyorsa eylemin terörizm olduğuna kim ve nasıl karar verecektir? BM Güvenlik Konseyi'nin bu tespiti yapmadığı bir durumda bu tür nitelendirmeler sübjektif olacaktır. Müdahale isteğinde bulunan devletler, tıpkı Kazakistan'da olduğu gibi, tüm muhalif güçleri terörist olarak nitelendirebilecektir. Bu durumda tüm muhalif grupların terörist olduğu anlamı çıkabilir. Oysa uygulamada devletler destekledikleri muhalif grupları siyasi, ekonomik vs. nedenlerle böyle görmemektedir. Nitekim bu rekabetçi bakış Suriye'de görülebilir. BM Güvenlik Konseyi tarafından 2249 (2015) sayılı kararla terör örgütü olarak görülen DEAŞ, El Kaide, El Nusra gibi yapılar dışındaki Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), PYD/YPG gibi gruplar devletlerin kimine göre terör örgütüyken, kimine göre ise DEAŞ ile mücadele eden meşru yerel devlet dışı aktörlerdir.⁵⁹ Bu belirsizlik nedeni ile bir terör örgütü meşru bir muhalif grup olarak nitelendirilebileceği gibi meşru muhalif bir grubun da bir “terör örgütü” olarak kategorize edilmesine yol açabilecektir. Nihayet terörizmle mücadeleyi amaçlayan askeri bir müdahalenin bir iç savaşın sonucunu etkilemeyeceğini de ileri sürmek çok zordur. Bir bütün olarak halkı temsil edip etmediğine bakılmaksızın mevcut kurulu

⁵⁹ Örneğin Türkiye açısından PYD/YPG, PKK/KCK'nın Suriye koludur. Bkz., *PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD_YPG*, T.C. İçişleri Bakanlığı, Mayıs 2017, s. 5. ABD açısından ise YPG DEAŞ/İŞİD ile mücadelede yerel bir partnerdir. PKK ile organik bağıni maskelemek için Suriye Demokratik Güçler (SDG) ismini almasına önyak olmuştur. Bkz., Gürbüz, Emir Abbas. (2021). “Amerika Birleşik Devletlerinin YPG'ye Desteğinin Uluslararası Sorumluluk Hukuku Açısından Değlendirilmesi”, *Güv. Str. Derg.*, 17(40), s. 918-919.

hükümete bir iç savaşa katılan diğer muhalif gruplara karşı terörizmle mücadele etmesi için askeri dış yardımın yapılması, desteklenmesi doğal olarak söz konusu hükümetin pozisyonunu güçlendirecektir.⁶⁰

İç silahlı çatışmalara müdahale konusunda bir başka sorun hükümet lehine yapılan bir müdahalenin, muhalif taraf lehine yapılan bir müdahaleyi meşrulaştırıp meşrulaştırılmayacağı konusundadır. Hukuk doktrininde iç savaş durumunda mücadele etmesi için bir taraf lehine yapılan dış müdahalelerin diğer taraf lehine yapılan karşı müdahaleleri meşrulaştırdığı yaygın şekilde kabul edilmektedir. Bununla birlikte orantılı “karşı müdahale” doktrini, müdahale etmeme ilkesine bir istisna olup genel geçer bir teori değildir. Bu teori devletlere kanıtlanma yükümlülüğünü gerektirmekte olup suiistimallere de açık bir teoridir.⁶¹ Bu bağlamda örneğin İran’ın Yemen’deki Husi isyancılara siyasi ve maddi destek vermesinin, Suudi-Arabistan liderliğindeki Kararlı Fırtına Operasyonu’nun (200 uçak, 18 savaş gemisi ve sınırda 150 bin askeri birlik) orantılı karşı-müdahale doktrini çerçevesinde meşruluğu hakkında şüpheler vardır.⁶² Orantılı karşı-müdahale doktrininin tartışmalı bir başka yönü de self-determinasyon hakkı ile nasıl bağdaştırılacağıdır? Negatif eşitlik ilkesinde halkın self-determinasyon ilkesi ihlal edileceği için iç savaşa müdahaleye izin verilmemektedir. Aynı mantık karşı müdahale doktrini için de uygulanmalıdır. Karşı müdahale yalnızca kolektif meşru müdafaa hakkının koşulları varsa uygulanmalıdır. Bu durumda da müdahalenin

⁶⁰ Bannelier-Christakis, Karine. (2016). “Military Interventions Against ISIL in Iraq, Syria and Libya, and the Legal Basis of Consent”, *Leiden J. Int’l L.*, 29(3), s. 745-748.

⁶¹ Henderson, Christian. (2013). “The Provision of Arms And ‘Non-Lethal’ Assistance To Governmental And Opposition Forces”, *UNSW Law Journal*, 36(2), s. 669.

⁶² Ruys, Tom ve Luca Ferro. (2018). s. 94.

meşruiyet gerekçesi meşru müdafaa hakkı olacağı için orantılı karşı müdahale doktrinine başvurma lüzumsuzdur.⁶³

2.2. Davet İle Müdahale ve İçsel Boyutlu Self-determinasyon Hakkı

Dekolonizasyon çerçevesinde bir halkın kendi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan dışsal statüsünü belirlemesini ifade eden dışsal boyutlu self determinasyon hakkı sömürge altındaki ülkelerin uluslararası statü elde etmesiyle önemini yitirmiş bunun yerine günümüzde halklar ve yöneticiler arasındaki içsel-ulusal ilişkileri ele almaya odaklanan içsel boyutlu self determinasyon hakkı daha fazla önem kazanmıştır. Ancak self-determinasyon “içselleştirildikçe” kapsamı, içeriği ve uygulama prosedürleri belirsiz hale gelmiştir.

İçsel self-determinasyon hakkının özü (bağımlı ülkeler bağlamında) *Batı Sahra* davasında UAD tarafından “söz konusu halkın serbestçe ifade edilen isteğine-arzusuna saygı gösterme gereksinimi” olarak ifade edilmiştir.⁶⁴ Bu öz anlam zamanla geliştirilmiş ve daha spesifik bir anlam kazanmıştır. Bu hak ilk defa 1966 tarihli insan haklarına ilişkin ikiz sözleşmelerin ortak 1. maddesinde⁶⁵

⁶³ Perisic, Petra. (2019). s. 25.

⁶⁴ International Court of Justice, Western Sahara, Advisory Opinion, ICJ Reports 1975, para. 59, <https://www.icj-cij.org/en/case/61>, (Erişim: 18.06.2022).

1966 tarihli ikiz sözleşmelerin ortak 1. maddesi şu şekildedir:

“Bütün halklar, kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahiptirler. Bu hak uyarınca kendi siyasal statülerini serbestçe oluştururlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini serbestçe sağlarlar”.

“Bütün halklar, karşılıklı yarar ilkesine dayanan milletlerarası ekonomik işbirliğinin

düzenlenmiştir. Sözleşmelerin ortak 1. maddesi ile self-determinasyon hakkı belli topluluklara veyahut etnik gruplara hiçbir avantaj sağlamaksızın “tüm halkların insan hakkı” olarak tanınmıştır. Self-determinasyon hakkının kolektif bir hak olarak tanınması egemen bir devlet içinde herhangi ayrılma varsayımlarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.⁶⁶

İçsel self-determinasyon hakkı devletlerin iç örgütlenmesine ilişkindir. Bir halkın dilediği yönetim biçimini herhangi bir dış baskı olmadan serbestçe seçme hakkı olarak da tanımlanabilir. Bir başka söyleyiş ile içsel boyutlu self determinasyon hakkı, mevcut bir devletin sınırları içinde devletin tüm halkının kendi siyasal statüsünü serbestçe belirlemesi ve ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişimlerini sürdürmesi, şeklinde okunabilir.⁶⁷ Yani bu hak, bir halkın temsili bir hükümet aracılığıyla çıkarlarını geliştirme hakkı olarak görülebilir.⁶⁸

gereklerinden ve milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri yerine getirmekten kaçınmamak şartı ile kendi amaçlarına uygun olarak doğal zenginlik ve kaynaklarını serbestçe tasarruf edebilirler. Bir toplum hiçbir durumda, kendi varlığını sürdürmesi için gerekli olan araçlardan yoksun bırakılamaz”.

“Özerk olmayan ve Vesayet Altında Bulunan Ülkelerin yöneltmesinden sorumlu olan Devletler de dâhil, bu Sözleşmeye taraf olan Devletler, halkların kendi kaderlerini tayin hakkının gerçekleştirilmesini destekleyecek ve bu hakka, Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın hükümleri uyarınca saygı göstereceklerdir”.

⁶⁶ Bhandari, Surendra. (2014). “From External to the Internal Application of the Right to Self-Determination: The Case of Nepal”, *International Journal on Minority and Group Rights*, 21, s. 337.

⁶⁷ Taşdemir, Fatma, Adem Özer. (2017). *Uluslararası Hukuk Perspektifinden Self-determinasyon ve Ayrılma*, Orion, Kitabevi, Ankara, s. 58-66.

⁶⁸ Nahlawi, Yasmine. (2014). “Self-Determination and the Right to Revolution: Syria”, *Human Rights & International Legal Discourse*, 8(1) s. 84.

Bu hakkın amacı “kolektif kimliğin” korunması, muhafazası, güçlendirilmesi ve geliştirilmesidir.⁶⁹

İçsel self-determinasyon iddiaları günümüze kadar büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Bunun nedeni büyük ölçüde BM Andlaşması md. 2(7)'de düzenlenen devletlerin iç işlerine karışma yasağı ve müdahale etmeme ilkesidir. İçsel self-determinasyon elde etmede bir başka kısıtlama da BM Andlaşması md. 2(4)'de yer alan herhangi bir devletin siyasi bağımsızlığına ya da toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanma tehdidinin ve kuvvet kullanmanın yasaklanmasıdır. Bu yasak devletleri uluslararası ilişkilerinde bağlayan bir yasaktır. Dolayısıyla devletlerin bir ayaklanmayı bastırmasını yasaklayan bir uluslararası hukuk kuralı olmadığı gibi bir halkın içsel self determinasyon hakkını elde etmek için devrim yapması, iç savaş başlatması da yasak değildir. Bir iç silahlı çatışma, ulusal bir mesele olarak iç hukuka özel bir konudur. Bir ayaklanmacı hareket, devletin ulusal hukukunu ihlal edebilir fakat uluslararası hukukun ihlali halinde olmayacaktır.⁷⁰ Bir silahlı gruba bir başka silahlı gruba karşı ya da hükümetine karşı kuvvet kullanmaktan men edecek bir uluslararası hukuk kuralı yoktur.⁷¹ Bu nedenle içsel self-determinasyon teorik olarak, bir halka, hükümeti onları kolektif temel temsil hakkından mahrum bıraksa, hükümetlerine karşı bir ayaklanma başlatma hakkı verebilir.⁷² İçsel self-

⁶⁹ Van den Driest, Simone F. (2013). *Remedial Secession A right to External Self-determination as a Remedy to Serious Injustices?*, School of Human Rights Research, 61, s. 50-51

⁷⁰ Daboné, Zakaria. (2011). “International Law: Armed Groups in a State-Centric System”, *International Review of the Red Cross*, 93 (882), s. 397-398;

⁷¹ Daboné, Zakaria. (2011). s. 399.

⁷² Nahlawi, Yasmine. (2014). s. 90.

determinasyon talep etmenin en uç yolunu “devrim” (revolution) kavramı temsil etmektedir. Halk ayaklanması, içsel self-determinasyon hakkını başlatmak için geleneksel bir yol değildir. Açıkçası, başvurulmadan önce bir dizi kriterin karşılanması gereklidir. İçsel self-determinasyonun elde edilmesi için devrim yöntemi son çare olmalıdır. Tüm alternatif yöntemler ve seçenekler tüketildikten sonra ve tek seçenek olarak kaldıktan sonra devrim meşru görülebilir.⁷³

Bu tür olayların yaşanmaması için politik sistemin katılımcı ve temsili olması önem taşır. Halkın, devletin siyasal karar alma sürecine katılımı içsel self-determinasyon hakkını elde etmede anahtar bir rol oynayabilir. Halkın devletin siyasal karar alma sürecine katılımı ise ya referandum ve plebisit gibi yöntemlerle doğrudan ya da genel seçimlerle belirlenen temsili hükümet yoluyla dolaylı olarak icra edilebilir. Temsili hükümetin varlığı içsel self-determinasyon hakkını icra etmede hayati önemdedir. Zira temsili hükümet vasıtasıyla dolaylı katılım daha işlevsel ve etkin bir alternatiftir. Halkların eşit haklar ilkesi ve ayırım-gözetmeme ilkesi de büyük önem taşır.⁷⁴

İçsel boyutlu self determinasyon hakkının kabul edilmesi demokratik bir hükümet sistemini kurma ve desteklemeyi gerektirmektedir. Ancak batı tarzı demokrasi anlayışı ile içsel boyutlu self determinasyon hakkını eşitlemek de pek doğru değildir. Zira günümüzde “demokratik yönetim hakkı” henüz oluşum halindedir. Bu konuda uluslararası hukuk altında hiç bir yükümlülük yoktur. Kaldı ki Batı’da da tek bir demokrasi kalıbı yoktur. BM Genel Sekreteri Kofi

⁷³ Nahlawi, Yasmine. (2014). s. 91-92.

⁷⁴ Van den Driest, Simone F. (2013). s. 55-56

Annan'ın ifade ettiği gibi “*demokrasi kopyalanacak bir model değildir, ulaşılmak istenen bir hedeftir.*”⁷⁵ 167 devletin taraf olduğu Siyasal ve Medeni Haklar Sözleşmesi'nde güvence altına alınan düşünce hürriyeti, ifade özgürlüğü, toplantı ve dernek kurma hakkı gibi temel insan haklarının temin edilmesi, içsel self-determinasyon hakkının sağlanmasında yerinde bir araçtır. Ancak tek araç değildir. Günümüzde bu hak *jus cogens* nitelikte olmasa da *erga omnes* karakterde bir hak olarak değerlendirilmektedir.⁷⁶

Davetle güce dayalı müdahale BM Andlaşması madde1(2) ve 55. maddede yer alan halkın self-determinasyon hakkını ihlal ederse, bir devletin siyasi bağımsızlığını ihlal edebilir. Bir başka söyleyişle bir iç savaş uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma sırasında yabancı askeri yardım şeklinde halkın self-determinasyon hakkının ihlal edilmesi eş zamanlı olarak kuvvet kullanma yasağının ihlali ile sonuçlanabilir. Her iki normla bağlantılı olarak devletin siyasal bağımsızlığı, merkezi bir rol oynayabilir.⁷⁷ Siyasal bağımsızlık kavramı bir devletteki halkın dış müdahale olmaksızın kendi hükümetini belirleme hakkını vurgulamaktadır. Bazı akademisyenlere göre, yabancı askeri müdahaleyi çağıran hükümet, adına hareket ettiği halkın temsilcisi olmak zorundadır.⁷⁸ Halkın iç savaş yoluyla görevdeki hükümeti devirmek isteğini açık hale getirdiği yerde hükümet halkın desteğini iddia edemeyebilir. Görevdeki hükümet halkın ve toprağın bir parçası üzerindeki kontrolünü yitirdiğinde

⁷⁵ Van den Driest, Simone F. (2013). s. 55-56

⁷⁶ Van den Driest, Simone F. (2013). s. 61-62.

⁷⁷ De Wet, Erika. (2017-2018). s. 309.

⁷⁸ Bannelier-Christakis, Karine. (2016). s.309.

herhangi yabancı müdahaleyi davet etmek amacı bakımından self-determinasyon hakkı tarafından gereken temsil düzeyi olmayacaktır. Bu gerekçelendirme kabul edilirse, bir devletin ve onun halkının bağımsız şekilde kendi siyasi geleceğini önleyerek self-determinasyon hakkını ihlal eden askeri müdahale, bir devletin siyasal bağımsızlığına karşı bir kuvvet kullanma teşkil eder.

Son olarak günümüzde “Yalnızca İyileştirici Hak Teorileri” (*remedial right only theories*) çerçevesinde hükümetleri tarafından sistematik ve ağır insan hakları ihlallerine maruz bırakılan ve temsil sisteminden dışlanan halkların içsel boyutlu self-determinasyon hakkının dışsal bir boyut kazanarak tek yanlı ayrılma hakkından yararlanabileceği konusu gündeme gelmiştir.⁷⁹ Kosova’nın 16 Şubat 2008 tarihinde bağımsız olması ile konu uluslararası toplumun gündemine yerleşmiştir. Divan 22 Temmuz 2010 tarihli Kosova konusundaki danışma görüşünde bağımsızlık bildirgelerinin uluslararası hukukun yeni bir kuralı ile yasaklanmadığına işaret etmiş ve Kosova halkının iyileştirici/son çare ayrılma hakkına dayanarak bağımsız bir devlet kurma hakkına sahip olup olmadığı konusunda bir tespit yapmaktan kaçınmıştır.⁸⁰ Böylece konu, Rusya’nın Ukrayna’ya karşı başlattığı özel askeri operasyonda gündeme getirildiği gibi, davet/rıza ile askeri müdahale doktrini bağlamında da önem kazanmıştır.

⁷⁹ Taşdemir, Fatma ve Adem Özer. (2017). s. 97-106.

⁸⁰ “Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo”, parag. 81, <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/advisory-opinion-of-the-international-court-of-justice-accordance-with-international-law-of-the-unilateral-declaration-of-independence-in-respect-of-kosovo/> (Erişim: 25.11.2022).

SONUÇ

Rızanın hukuka aykırılığı kaldırması nedeni ile davetle müdahale doktrinine devlet uygulamalarında çok sık başvurulmaktadır. Kolektif güvenlik sisteminin işlemediği ve meşru müdafaa hakkına başvurmak için koşulların oluşmadığı durumlarda tercihe şayan bir doktrin haline gelmiştir. Kolektif güvenlik sisteminin felç olduğu günümüz dünyasında davetle müdahale doktrini kısa vadede barış ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunan bir doktrin görünümündedir. NATO, ECOWAS ve AfB gibi bölgesel güvenlik örgütleri davetle askeri müdahale doktrinine başvurarak bölgesel barış ve istikrara önemli katkılar yapabilirler. Ancak BM izni olmadan gerçekleştirilen bu müdahalelerin uzun vadede BM kolektif güvenlik sistemi üzerinde olumsuz etkisi olacaktır.

Davetle müdahale doktrinine çok sık başvurulmakla birlikte doktrinin koşulları ve kriterleri konusunda belirsizlikler ve farklılıklar devam etmektedir. Örneğin günümüzde tam ölçekli bir iç savaş döneminde de doktrin uygulanabilmektedir. Yine negatif eşitlik ilkesi mutlak bir ilke olarak görülmemekte ve bu nedenle tartışmalı halde kalmaya devam etmektedir. Hükümetlerin fiili etkinliği ilkesi de önemli ölçüde gücünü kaybetmiştir. Terörizmle mücadele gibi amaç çıkışlı konularda doktrinde sapmalar gözlemlenmektedir. Doktrinin içsel self-determinasyon hakkı üzerinde de aşındırıcı etkisi vardır. Her örnek olayda doktrin farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum doktrinin kriterlerinin netlik kazanmasını ve doktrinin berraklaşmasını engellemektedir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Albayrak, Gökhan ve Adem Özer. (2018). “Davet ile Müdahalenin Geçerliliği Açısından Afrika Kıtasındaki İki Zıt Örnek: Mali ve Gambiya”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (26), s. 307-322.

Bannelier-Christakis, Karine. (2016). “Military Interventions Against ISIL in Iraq, Syria and Libya, and the Legal Basis of Consent”, *Leiden J. Int'l L.* 29(3), s.743-775.

Bhandari, Surendra. (2014).“From External to the Internal Application of the Right to Self-Determination: The Case of Nepal”, *International Journal on Minority and Group Rights*, 21, s. 330-370.

Bultrini, Antonio. (2018). “Reappraising the Approach of International Law to Civil Wars: Aid to Legitimate Governments or Insurgents and Conflict Minimization”, *Canadian Yearbook of International Law*, 56, s. 144-219.

Chausovsky, Eugene. “Why Russia Sent Troops into Kazakhstan”, <https://foreignpolicy.com/2022/01/07/kazakhstan-russia-troops-csto/>, (Erişim: 30.03.2022).

Daboné, Zakaria. (2011). “International Law: Armed Groups in a State-Centric System”, *International Review of the Red Cross*, 93(882), s. 395-424.

De Wet, Erika. (2017-2018). “Reinterpreting Exceptions to the Use of Force in the Interest of Security: Forcible Intervention by Invitation and the Demise of the Negative Equality Principle”, *AJIL Unbound*, 111, s. 307-311.

Droz-Vincent, Philippe. (2018). “Competitive Statehood in Libya: Governing Differently a Specific Setting or Deconstructing its Weak Sovereign State with a Fateful Drift Toward Chaos? ”, *Small Wars & Insurgencies*, 29(3), s. 434- 455.

Ferro, Luca ve Tom Ruys. (2018). “The Saudi-led Military Intervention in Yemen’s Civil War-2015”, *The Use of Force in International Law: A Case-Based Approach (içinde)*, (Eds). Tom Ruys, Olivier Corten and Alexandra Hofer, Oxford.University Press, s. 899-910.

Gill, T.D. (2022). “The Jus ad Bellum and Russia’s “Special Military Operation” in Ukraine”, *Journal of International Peacekeeping*, 25, s.121-127.

Green, James A., Christian Henderson ve Tom Ruys. (2022). “Russia Attack on Ukraine and the Jus Ad Bellum”, *Journal on the Use of Force and International Law*, 9 (1), s. 4-30.

Gürbüz, Emir Abbas. (2021). “Amerika Birleşik Devletlerinin YPG’ye Desteğinin Uluslararası Sorumluluk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi“, *Güv. Str. Derg.*, 17 (40), s. 899-925.

Hafner, M. Gerhard, “Present Problems of the Use of Force in International Law. Sub-Group C Military Assistance on Request”, Institut de Droit International, Session of Rhodes (Greece), 10.th Commission, Plenary, 8 September 2011 (Nov. 2, 2019), https://www.idi-iiil.org/app/uploads/2017/06/2011_rhodes_10_C_en.pdf, (Erişim: 10.01.2022).

Henderson, Christian. (2013). “ The Provision of Arms And ‘Non-Lethal’ Assistance To Governmental And Opposition Forces”, *UNSW Law Journal*, 36(2), s. 642-681.

Hasar, Seyfullah. “Kazakhstan: Another Intervention by invitation that played out as expected”, <https://opiniojuris.org/2022/02/07/kazakhstan-another-intervention-by-invitation-that-played-out-as-expected/>, (Erişim: 30.03.2022).

Liebliech, Eliav. (2011). “Intervention And Consent: Consensual Forcible Interventions In Internal Armed Conflicts As International Agreements”, *Boston University International Law Journal*, 29, s. 339-382.

Lutta, Joseph. (2018). “How russian intervention in syria redefined the right to protect in armed conflict”, *Russian Law Journal*, 6(2), s. 4-38.

Mastroianni, Marissa. (2016). "Russia Running Rogue: How the Legal Justifications for Russian Intervention in Georgia and Ukraine Relate to the U.N. Legal Order", *Seton Hall Law Review*, 46(2), s. 599-660.

Nahlawi, Yasmine. (2014). "Self-Determination and the Right to Revolution: Syria", *Human Rights & International Legal Discourse*, 8(1), s. 84-108.

Perisic, Petra. (2019). "Intervention by Invitation When Can Consent from Host State Justify Foreign Military Intervention", *Russian Law Journal*, 7(4), s. 4-29.

Peterson, M. J. (2020). "Recognition of Governments", *Independencia* (içinde), Routledge Handbook of State Recognition, (Eds.) Gezim Visoka, John Doyle ve Edward Newman, Routledge, London, New York.

Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Vol. II (September 2009), [https://www.mpil.de/en/pub/publications/archive/independent_international_fact.cf_m](https://www.mpil.de/en/pub/publications/archive/independent_international_fact_cf_m), (Erişim: 16.06.2022).

Ruys, Tom ve Luca Ferro. (2016), "Weathering The Storm: Legality And Legalimplications of The Saudi-Led Militaryintervention In Yemen", *ICLQ*, 65, s. 61-98.

Talmon, Stefan. (2013). "Recognition of Opposition Groups as the Legitimate Representative of a People", *Chinese Journal of International Law*, 12(2) s. 219-253.

Taşdemir Fatma, Adem Özer. (2017). *Uluslararası Hukuk Perspektifinden Self-determinasyon ve Ayrılma*, Orion, kitabevi, Ankara.

Taşdemir, Fatma. (2020). "Uluslararası Hukuk Açısından 2011 Sonrası Dönemde Libya'da *De Facto* Rejim ve Yeni Hükümetin Tanınması Sorunu", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 8(6), s. 375-405.

Taşdemir, Fatma. (2016). "Kuvvet Kullanma Hukuku (*Jus Ad Bellum*) Açısından IŞİD ile Mücadele", *Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk* (içinde), (Ed. Fatma Taşdemir), Nobel Yayıncılık, Ankara, s. 76-77.

Ulfstein, Geir ve Hege Fosund Christiansen. (2013). “The Legality of the NATO Bombing in Libya”, *International and Comparative Law Quarterly*, 62(1), s. 159-171.

Van den Driest, Simone F. (2013). *Remedial Secession A Right to External Self-determination as a Remedy to Serious Injustices?*, School of Human Rights Research, 61.

Van Essen, Jonte. (2012). “De Facto Regimes in International Law”, *Merkourios-Utrecht J. Int’l & Eur. L.*, 31, s. 31-49.

İnternet Kaynakları

“Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo”, parag. 81, <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/advisory-opinion-of-the-international-court-of-justice-accordance-with-international-law-of-the-unilateral-declaration-of-independence-in-respect-of-kosovo>, (Erişim: 25.11.2022).

Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), <https://www.icj-cij.org/en/case/116>, (Erişim: 15.06.2022).

Committee on the Use of Force, International Law Association, Final Report on Aggression and the Use of Force, Sydney Conference (2018), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20531702.2019.1596468>, (Erişim: 02.04.2022).

Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (1986) 1.C.J., <https://www.icj-cij.org/en/case/70/judgments>, (Erişim: 15.12.2022).

Definition of Aggression, Annex to G.A. Res 3314 (XXIX), (Dec.14, 1974), art. 3, <https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html256EF4006EBB2A>, (Erişim: 15.06.2022).

“General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine”, <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>, (Erişim: 18.03.2022).

International Court of Justice, Western Sahara, Advisory Opinion, ICJ Reports 1975, para.59, <https://www.icj-cij.org/en/case/61>, (Erişim: 18.06.2022).

“Kazakhstan: Another Intervention by invitation that played out as expected”, <https://opiniojuris.org/2022/02/07/kazakhstan-another-intervention-by-invitation-that-played-out-as-expected/>, (Erişim: 30.03.2022).

“Libya’daki Kriz İki Hükümet ile Derinleşiyor”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyadaki-kriz-iki-hukumet-ile-derinlesiyor-664583.html>, (Erişim: 16.06.2022).

PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG, T.C. İçişleri Bakanlığı, Mayıs 2017, s.1-68,

Presidential Decree of the Russian Federation, No: 71, 21 Şubat 2022, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=137839>, (Erişim: 22.11.2022).

“Russia Blocks Security Council Action on Ukraine”, <https://news.un.org/en/story/2022/02/1112802>, (Erişim: 18.03.2022).

U.N. General Assembly, Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of their Independence and Sovereignty, 21 December 1965, A/RES/2131 (XX).

U.N. General Assembly, Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-Operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations, 24 October 1970, A/RES/2625(XXV).

U.N. General Assembly, Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States, 9 December 1981, A/RES/36/103.

“Venezuela'da Maduro'ya meydan okuyan Guaido kimdir?”, <https://www.dw.com/tr/venezuelada-maduroya-meydan-okuyan-guaido-kimdir/a-47205174>, (Erişim: 16.06.2022).

“Venezuela'da ne oluyor, hangi ülke kimi destekliyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46986493>, (Erişim: 16.06.2022).